

FILOSOFIE IN EEN INTERDISCIPLINAIRE CONTEXT DE UNIVERSITEIT VOOR HUMANISTIEK

door Joachim DUYNDAM (Utrecht)

Deze aflevering van het *Tijdschrift voor Filosofie* is er een in de reeks van zogeheten ‘faculteitsnummers’. Dat zijn themanummers waarin telkens één filosofische faculteit — of tegenwoordig: departement, afdeling, vakgroep — van een universiteit in Nederland of Vlaanderen zich presenteert aan het filosofisch lezersforum in het Nederlandse taalgebied door middel van enkele representatieve artikelen, geschreven door leden van de wetenschappelijke staf van de betreffende faculteit/departement. Zo zijn in het recente verleden de Erasmus Universiteit Rotterdam (2009-1), de Rijksuniversiteit Groningen (2009-3), de Universiteit van Amsterdam (2010-4), de Universiteit Antwerpen (2012-1), de Universiteit Maastricht (2013-1), het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de KU Leuven (2015-3) en de Vakgroep Wijsbegeerte en Moraalwetenschap van de Universiteit Gent (2016-3) aan de beurt geweest.

In deze inleiding zal ik als gastredacteur dit ‘universiteitsnummer’ van de Universiteit voor Humanistiek inleiden. Zo zal ik eerst deze universiteit inhoudelijk introduceren door uit te leggen wat humanistiek voor een vak of wetenschap is en welke plaats de filosofie daarin heeft. Vervolgens geef ik aan wat de humanistische inspiratie voor deze nieuwe menswetenschap betekent. Ten slotte zal ik de vier artikelen van dit universiteitsnummer aankondigen.

1. FILOSOFIE IN HUMANISTIEK

Anders dan in de meeste filosofische faculteiten, departementen, afdelingen of vakgroepen in Nederland en Vlaanderen, beweegt de filosofie zich aan de Universiteit

Joachim DUYNDAM (1954) is kernhoogleraar Humanisme en Filosofie aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

voor Humanistiek (UvH) in een interdisciplinaire context. Aan de UvH studeert men humanistiek,¹ een interdisciplinaire menswetenschap die wordt gevoed vanuit de filosofie, psychologie, sociale wetenschappen, geschiedwetenschap, pedagogiek, en niet in de laatste plaats wetenschapstheorie en onderzoeksleer — om hiermee de meeste vakken uit onze bachelor- en masteropleidingen te noemen. Filosofie is dus een van de constituerende disciplines van de interdiscipline humanistiek. Maar door haar kritische gerichtheid op grondslagen en uitgangspunten enerzijds, en door haar prioritaire onderzoek van mogelijkheden boven feitelijkheden anderzijds heeft de filosofie wel een bijzondere positie ten opzichte van de andere constituerende disciplines van de humanistiek. Men kan gerust zeggen dat de filosofie een voortrekkerrol heeft in de ontwikkeling van deze nieuwe menswetenschap. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de missie van de Universiteit voor Humanistiek.

Deze missie, die zowel een wetenschappelijk als een maatschappelijk doel heeft, luidt: “het vanuit humanistische kernwaarden realiseren van kwalitatief hoogstaand wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, en daardoor bijdragen aan het bevorderen van een waardig en zinvol leven voor iedereen in een rechtvaardige en zorgzame samenleving.”² Een dergelijke missie roept onmiddellijk de filosofische vraag op hoe zoiets mogelijk is: een *waardig* en *zinvol* leven *voor iedereen* in een *rechtvaardige* en *zorgzame* samenleving. Door de moreel-normatieve lading van de hier geïllustreerde termen roept zij bovendien, evenzeer onmiddellijk, ethische vragen op naar de morele rechtvaardiging van de doelen die de humanistiek zich stelt. Deze filosofische en ethische vragen behoren primair tot de taken van de filosofie in de humanistiek. Als voortrekker onder de constituerende disciplines van de humanistiek verkent de filosofie de morele, hermeneutische, ontologische en epistemologische ruimte waarin de humanistiek zich kan bewegen en zich ontwikkelt.

In deze ruimte komt de humanistiek ook als empirische wetenschap tot bloei. Idealiter beïnvloeden de filosofie (alsmede de doorgaans ook als niet-empirisch beschouwde geschiedwetenschap) en de empirische sociale wetenschappen elkaar gunstig, vullen zij elkaar aan en versterken zij elkaar. Met een variatie op het bekende adagium van Kant kan men zeggen dat het denken van de filosofie zonder empirische inhoud leeg is, maar dat empirisch onderzoek zonder filosofisch denken blind is.³ Als

¹ Naast de bachelor- en masteropleidingen Humanistiek kent de UvH sinds 2013 ook de masteropleiding Zorgethiek en Beleid (overgekomen van de Universiteit van Tilburg). Momenteel bereidt de UvH een nieuwe masteropleiding voor op het gebied van Burgerschap en Educatie en een internationale master op het gebied van Humanisme.

² Zie www.uvh.nl.

³ Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, A 51, B 75: “Ohne Sinnlichkeit würde uns kein Gegenstand gegeben, und ohne Verstand keiner gedacht werden. Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind. Daher ist es ebenso notwendig, seine Begriffe sinnlich zu machen, (d. i. ihnen den Gegenstand in der Anschauung beizufügen), als seine Anschauungen sich verständlich zu machen (d. i. sie unter Begriffe zu bringen). Beide Vermögen, oder Fähigkeiten, können auch ihre Funktionen nicht vertauschen. Der Verstand vermag nichts anzuschauen, und die Sinne nichts zu denken. Nur daraus, daß sie sich vereinigen, kann Erkenntnis entspringen.”

het in de interdiscipline humanistiek lukt om filosofisch (en historisch) onderzoek te verbinden met empirisch onderzoek, dan worden deze beide wetenschappelijke valkuilen (leegte en blindheid) vermeden, en wordt er echte interdisciplinaire kennis gerealiseerd, zoals de missie wil. Ik zal deze kennis illustreren aan de hand van drie voorbeelden van interdisciplinaire onderzoeksvragen: autonomie, empathie en humanisme. Bij deze voorbeelden zal ik aangeven wat de aanleiding zou kunnen zijn van het onderzoek, wat het filosofische aandeel ervan is en hoe het empirische deel van het onderzoek kan verlopen.

2. VOORBEELDEN VAN INTERDISCIPLINAIRE ONDERZOEKSVRAGEN IN DE HUMANISTIEK

Als eerste noem ik de kwestie van de autonomie. Aanleiding is de hedendaagse spraakverwarring over deze als waarde bestempelde notie. In politieke vertogen, in zorgpraktijken, in ethische discussies — om slechts enkele contexten te noemen — wordt met dit begrip driftig geschermd. In de hedendaagse geïndividualiseerde westerse cultuur wordt onder autonomie veelal zoiets als (het recht op) individuele zelfbeschikking verstaan. Verwante connotaties zijn privacy, keuzevrijheid, neoliberalisme, geluksmaximalisatie. Voor een filosofische interpretatie ga ik allereerst terug naar de wijsgerige bron van autonomie. Deze ligt in de teksten van de al eerder genoemde Kant. Hoe ontwikkelt hij autonomie in relatie tot heteronomie? Daar blijkt autonomie geenszins naar individuele willekeur te verwijzen, maar naar de wilsvrije keuze het eigen handelen in overeenstemming te brengen met onvoorwaardelijke morele imperatieven, dan wel met voorwaardelijke geluksprincipes. Deze laatste zijn volgens Kant heteronoom. Zijn ethiek gaat niet zozeer over de vraag wat goed is, maar over de vraag *hoe je kunt weten wat goed is*. Autonomie staat hier voor het vermogen van ieder redelijk wezen om zelf in te zien wat goed is, op gezag van de rede, in plaats van je te verlaten op het (destijds dominante) heteronome gezag van Kerk, staat of traditie. Een actuele interpretatie van autonomie, die daarvoor eerst teruggaat naar de bron, vraagt zich af wat vandaag de gezaghebbende heteronomieën zijn waartegen de autonomie moet worden verdedigd.⁴ In mijn opvatting zijn dat in onze neoliberale cultuur vooral de media en de markten,

Nederlandse vertaling: “Zonder zintuiglijkheid zou ons geen object gegeven worden, en zonder verstand zou er geen object worden gedacht. Gedachten zonder inhoud zijn leeg, aanschouwingen zonder begrippen zijn blind. Daarom is het voor ons net zo noodzakelijk begrippen zintuiglijk te maken (d.w.z. het object in de aanschouwing aan hen toe te voegen), als aanschouwingen begrijpelijk te maken (d.w.z. ze onder begrippen te brengen). Deze twee vermogens of capaciteiten kunnen hun functies ook niet uitwisselen. Het verstand kan niets aanschouwen en de zintuigen kunnen niets denken. Alleen uit hun vereniging kan kennis ontstaan.” (Immanuel Kant, *Kritiek van de zuivere rede*. Vert. Jabik Veenbaas en Willem Visser (Amsterdam: Boom, 2004), 148.)

⁴ Joachim Duyndam, “Kant revisited: Autonomie bij de bron en bij ons”, in *De autonome mens: Nieuwe visies op gemeenschappelijkheid*, red. Esther Wit et al. (Amsterdam: Boom/SUN, 2007), 17-30.

die ons respectievelijk vertellen wat goed is om te zijn en te doen, en die onze mogelijkheden als keuzevrije consumenten bepalen. Ik sla voor deze inleiding een heboel stappen over als ik concludeer dat mijn filosofische interpretatie leidt tot het (uiteraard altijd voorlopige) inzicht dat autonomie mogelijk is als weerbaar (*resilient*, veerkrachtig) antwoord op de druk van een voorafgaande heersende heteronomie. Vanuit het perspectief van zo'n filosofische interpretatie kan deze conclusie als hypothese gelden voor allerlei interessant empirisch (psychologisch, sociaalwetenschappelijk, pedagogisch) onderzoek naar diverse vormen, realisaties, kansen, bedreigingen, processen enzovoort, van autonomie.

Een tweede voorbeeld van interdisciplinariteit is het humanistische onderzoek naar empathie of compassie — voor de gelegenheid van deze inleiding neem ik deze beide even samen. Aanleiding is de huidige overschatting en overwaardering van beide. Zo verklaren auteurs als de theologe Karen Armstrong dat compassie de kern is van alle moralen en alle religies.⁵ Van empathie worden tal van wonderen verwacht, lopend van genezingen in de zorg, via begrip en samenwerking in organisaties tot aan de wereldvrede in de politiek — wat mede blijkt uit de grote stroom (zelfhulp)bestsellers.⁶ Filosofisch begint het met de vraag hoe empathie überhaupt mogelijk is — hoe kan ik mij in een ander inleven? — en welke mens- en wereldbeelden daarbij zijn verondersteld. Vandaaruit kan de waarde van zoets als inlevingsvermogen worden geïnterpreteerd, zowel positief als negatief. Bij dit laatste kan men denken aan het misbruik dat kan worden gemaakt van het kennen van de ander of aan de vernederende aspecten van compassie. Empirisch zijn van hieruit bijvoorbeeld de verbanden tussen empathische vermogens en de werking van spiegelneuronen interessant, alsook de relaties tussen empathie en mediahypes, massahysterie en populisme.

3. HUMANISME

Een laatste voorbeeld van humanistiek onderzoek betreft de humanistische inspiratie zelf van de humanistiek. Wat betekent het humanisme voor de humanistiek en in het bijzonder voor de filosofie? Historisch gezien verschijnt het humanisme sinds de renaissance als een kritische intellectuele en artistieke traditie in de

⁵ Karen Armstrong, *Twelve Steps to a Compassionate Life* (London: Bodley Head, 2011); Id., *Compassie* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2017).

⁶ Een willekeurige greep uit de hedendaagse populaire literatuur: Geert Vanaerschot et al., red., *Empathie: Het geheime wapen van psychiaters en psychotherapeuten* (Leusden: Diagnosis uitgevers, 2015); Cyndi Dale, *De kracht van empathie: Je gevoel als spirituele gave* (Haarlem: Altamira, 2015); Paula van Cuilenburg, *Empathie loont!* (Haarlem: De Toorts, 2013); Frans de Waal, *Een tijd voor empathie: Wat de natuur ons leert over een betere samenleving*, vert. Guus Houtzager (Amsterdam: Contact, 2009); maar ook, als tegengeluid: Paul Bloom, *Against Empathy: The Case for Rational Compassion* (New York: Ecco, 2018); Ignaas Devisch, *Het empathisch teveel: Op naar een werkbare onverschilligheid* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2017).

cultuur die de manifestaties van cultuur (wetenschap, politiek, economie, religie enzovoort) kritisch onderzoekt vanuit de bronnen en uitgangspunten van de cultuur — omwille van zoiets als humaniteit. De renaissance bracht — onder andere door een heroriëntatie op de klassieke oudheid — een vernieuwing op gang in de literatuur, beeldende kunst en religie. Door in de renaissance een historisch-contextualistisch perspectief in te brengen in het universeel-abstrakte wereldbeeld van de scholastiek, door in de Verlichting het vermogen van de mens tot zelf denken tegenover het gezag van Kerk en staat te stellen, en door de klassieke morele opvoeding volgens de idealen van *paideia* en *Bildung* als kracht tegen de anonimisering en uitbuiting van de 19e-eeuwse industrialisatie in te brengen, probeert het humanisme op verschillende, maar steeds op kritische wijzen de humaniteit te bevorderen. Zo heeft het humanisme zich in de westerse geschiedenis ontwikkeld van een literair-artistiek-filosofisch tot een moreel-politiek streven. Van daaruit heeft het humanisme zich sinds de tweede helft van de 19e eeuw ontwikkeld tot een levensbeschouwing — en het is ook pas toen dat het woord ‘humanisme’ opkwam, terwijl ‘de humanisten’ al sinds de renaissance bestaan. Recent wordt, in samenhang met levensbeschouwing, humanistische levenskunst gezien als praktische deugd, die intellectuele en artistieke elementen uit de humanistische traditie verenigt. Kenmerkend voor alle drie de vormen van humanisme — als traditie, als levensbeschouwing en als levenskunst — is het kritische en antidogmatische karakter ervan. Kritisch en antidogmatisch betekent echter ook zelfkritisch, want zoals elke opvatting en interpretatie kan ook het humanisme dogmatisch worden. Daarom is het open karakter van een humanistische levensbeschouwing niet een formeel maar substantieel kenmerk.⁷

De inhoud en strekking van het lastige begrip ‘humaniteit’ — het omwille-waarvan van de humanistische kritiek en zelfkritiek — zijn uiteraard niet in steen gehouwen, maar moeten steeds opnieuw en in de context van elke tijd worden onderzocht. Precies daarin ligt de zelfkritische functie van het humanisme, dat overigens geen monopolie heeft op humaniteit. Vandaag wordt het traditionele humanisme op ten minste twee wijzen uitgedaagd. De huidige mondiale ecologische crisis — veroorzaakt door de vervuiling van de bodem, de zee en de atmosfeer, door de vee-industrie, de kap van oerwouden, de vergiftiging van flora en fauna door de landbouw enzovoort — dwingt het humanisme tot herbezinning op de centrale positie die het aan de mens toekent in het universum, en leidt onder andere tot de vraag in hoeverre andere dieren en levensvormen ook deelhebben aan humaniteit.⁸ Een tweede uitdaging van het humanisme bestaat in de digitale en robot-technologische revolutie waarin wij ons thans bevinden, en die volgens de Israëliische historicus Yuval Noah Harari de huidige mens, of althans de meeste mensen,

⁷ Joachim Duyndam, Marcel Poorthuis en Theo de Wit, red., *Humanisme en religie: Controverses, bruggen, perspectieven* (Delft: Eburon, 2005).

⁸ Harry Kunneman, “Radicaal humanisme”, *Waardenwerk* 70/71 (2017): 18-34; Id., *Amor complexitatis: Bouwstenen voor een kritisch humanisme*, deel 2 (Amsterdam: swp, 2017).

overbodig zal maken.⁹ Hoe omstreden ook, ook deze visie noopt het humanisme tot zelfkritische reflectie op die centrale waarde van humaniteit.¹⁰ Aan de Universiteit voor Humanistiek wordt humaniteit geoperationaliseerd in de humanistische kernbegrippen ‘zingeving’ en ‘humanisering’, die ook in de eerdergenoemde missie worden gearticuleerd.

4. FILOSOFIE EN HUMANISME

Hoewel de filosofie geen *ancilla* van het humanisme is, zijn beide wel verwant, om niet te zeggen: bondgenoten. Beide zijn kritisch én zelfkritisch; beide zijn antidogmatisch en bevragen zij wat als vanzelfsprekend waar, goed of mooi geldt. Beide hebben de vorm van traditie, in de letterlijke betekenis van door-given. Filosofie treedt op als kritische traditie die het denken van voorgaande filosofen, daarop voortbouwend, steeds interpreterend herneemt en vernieuwt, in relatie tot ontwikkelingen in de cultuur, de maatschappij en de wetenschap. Zo herneemt de filosofie vandaag bijvoorbeeld het dualisme van Descartes dat, ondanks de vele ‘weerleggingen’ ervan in de 20e eeuw, door het hedendaagse hersenonderzoek weer springlevend is. Het cartesische dualisme tussen *res cogitans* en *res extensa* keert vandaag terug als het dualisme tussen de betekeniswereld waarin wij leven en wat er gelijktijdig aan hersenprocessen in onze hoofden gebeurt.¹¹ Dit hersenonderzoek daagt, evenals de voorspellingen van Harari, zowel de filosofie als het humanisme fundamenteel uit. Hoewel filosofie (als systematische wetenschappelijke discipline) en humanisme (als culturele stroming en als levensbeschouwing) niet gelijksoortig zijn, is er qua optreden als kritische, zich steeds vernieuwende traditie dus een belangrijke parallel tussen filosofie en humanisme. Beide zijn interpretatief. Beide zijn toekomstgericht, juist omdat ze ‘traditioneel’ zijn.

Zowel in de traditie van de filosofie als van het humanisme betekent kritiek meestal niet dat een voorgaande opvatting totaal weerlegd of verworpen wordt. Eerder gaat het om de toevoeging van een belangrijk maar vergeten element in een opvatting, het doordenken van een klassiek vraagstuk vanuit een nieuw perspectief, een nieuwe interpretatie in het licht van nieuwe omstandigheden en inzichten, een omkering van waarden. Typisch voor het zelfkritische karakter van filosofische vra-

⁹ Yuval Noah Harari, *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow* (London: Vintage, 2017 [2015]). Nederlandse editie: *Homo Deus: Een kleine geschiedenis van de toekomst* (Amsterdam: Thomas Rap, 2017).

¹⁰ Joachim Duyndam, “Humanisme, Humaniteit, en Harari”, *Waardenwerk* 76 (2019): 26-35.

¹¹ Hersenonderzoekers als Dick Swaab proberen dit dualisme te overwinnen door de betekeniswereld te *reduceren tot* hersenprocessen. Dick Swaab, *Wij zijn ons brein: Van baarmoeder tot Alzheimer* (Amsterdam: Contact, 2010). Een dergelijke reductie volgt niet uit het hersenonderzoek zelf, maar is een dogmatische keuze. Een omgekeerde reductie was in de jaren 70 en 80 van de 20e eeuw populair: hersenonderzoeker Wouter Buikhuisen werd verketterd toen hij ‘de biologie van criminaliteit’ wilde onderzoeken. Alles moest in die tijd immers maakbaar en opvoedbaar zijn.

gen is dat de vraag zélf onderdeel is van de vraag. Bij elke vraag die je in de filosofie stelt, hoort ook de vraag: is dat wel een goede vraag; is dat wel de best mogelijke vraag om te weten te komen wat je te weten wil komen; welke (soort van) antwoorden worden bij deze vraag mogelijk en welke worden uitgesloten? Bijvoorbeeld: de schijnbaar primaire en voor de hand liggende vraag ‘wat is ...’ stuurt op antwoorden in termen van voorhanden objecten en essenties of ‘presentie/s’, zoals Derrida het in zijn vroege werk noemt. Als je de metavraag in de vraag niet zou stellen, zou je zonder meer kunnen menen dat ‘wat is...’ een primaire, fundamentele, ware, juiste, vanzelfsprekende, ‘echt-wetenschappelijke’ vraag is. Dat is dogmatisch. Dogmatisch is: een idee, opvatting, vraag, antwoord, uitspraak enzovoort voor vanzelfsprekend of waar aannemen zonder de kritische vraag ernaar (erbij, erachter) te stellen. Zo is de kritiek van Heidegger op het dogmatisme van in zijn ogen ongeveer de gehele filosofie dat de vraag *hoe* de werkelijkheid *is* (het ‘zijn van de zijnden’) niet wordt gesteld, maar *precies daardoor* wel dogmatisch wordt beantwoord (zij het impliciet), namelijk als: voorhanden dingen.

Precies op deze punten — het zelfkritisch onderzoek naar de eigen vooronderstellingen en theoretische uitgangspunten, de kritische metavraag of de gestelde vragen wel de best mogelijke zijn — levert de filosofie een cruciale bijdrage aan de empirische disciplines binnen de humanistiek. Juist omdat empirische onderzoeken soms wel erg snel klaar zijn met hun ‘theoretisch kader’ hebben zij de filosofie nodig. Door haar systematisch reflectieve positie heeft de filosofie ten opzichte van de constituerende disciplines van de humanistiek, waartoe zij zelf ook behoort, een even kritische als verbindende, ‘interdisciplinerende’ rol.

5. DE FILOSOFEN VAN DE UNIVERSITEIT VOOR HUMANISTIEK

De Universiteit voor Humanistiek is opgericht in 1989, naar analogie van de al langer bestaande katholieke en protestantse universitaire ‘ambtsopleidingen’ tot geestelijk verzorger. Op 26 januari 1989 zond toenmalig minister van Onderwijs & Wetenschappen, Wim Deetman, het principebesluit tot aanwijzing van de UvH naar de Tweede Kamer. Dat werd feestelijk gevierd op 29 januari, welke datum voortaan werd beschouwd als *dies natalis* van de universiteit.

De filosofen van het eerste uur aan de UvH waren Harry Kunneman, Henk Manschot, Fons Elders, Peter Derkx en Joachim Duyndam. Het denken van de maatschappelijk betrokken visionair Kunneman wortelt vooral in de kritische theorie van de Frankfurter Schule, met name in het werk van Jürgen Habermas. Daarnaast vormen Franse denkers als Michel Foucault en Jean-François Lyotard zijn belangrijkste bronnen. Kunneman is de wegbereider van diverse nieuwe noties in de humanistiek, onder andere het begrip ‘normatieve professionalisering’, waarover hij ook schrijft in dit universiteitsnummer. Recent onderzoekt hij, aan de hand van de uitbreiding van de centrale waarde ‘humaniteit’ naar andere levensvormen dan de mens, de toekomst van het humanisme. Henk Manschot was de eerste hoogleraar

ethiek, in welke hoedanigheid hij onder andere de ontwikkeling van zorgethiek in gang zette. Zo haalde hij het werk van de latere Ribbius Peletier hoogleraar¹² en eredoctor Joan Tronto naar de UvH, en nam hij het initiatief voor een eredoctoraat van Martha Nussbaum in 1999. Recent houdt hij zich bezig met ecologische filosofie. De kleurrijke Fons Elders vroeg van meet af aan aandacht voor esthetiek en (bouw)kunst in de humanistiek. Hoewel filosofisch enigszins losbandig, vormden zijn open geest, zijn brede oriëntatie (Oost-West) en zijn gastvrije levenshouding voor veel studenten een bron van inspiratie. De historisch georiënteerde humanist Peter Derkx is de oudstgediende filosoof van de UvH. Bij zijn emeritaat in 2017 was hij gedurende veertig jaar verbonden geweest aan de UvH en haar voorloper, het Humanistisch Opleidingsinstituut. De laatste jaren houdt hij zich bezig met onderzoek naar goed ouder worden. Van de filosofen van het eerste uur is alleen Joachim Duyndam nog in actieve dienst, dat wil zeggen: nog niet met emeritaat. Duyndam is traditioneel opgeleid in de filosofie en haar grote denkers, door leermeesters als Ad Peperzak, Theo de Boer en Paul van Tongeren. Hij beweegt zich vooral in de fenomenologische en hermeneutische filosofie.

In de loop van de jaren na de oprichting van de UvH voegden zich meer collega's bij de filosofische staf: de onvermoeibare pleitbezorger van de levenskunst-filosofie Joep Dohmen, inmiddels met emeritaat; de emeritus interpretatief-gerontoloog Jan Baars; de theoloog-filosof Laurens ten Kate, die vooral in de hedendaagse Franse filosofie thuis is (Georges Bataille, Jean-Luc Nancy); de literair georiënteerde Martien Schreurs; de kunst- en organisatiefilosoof Ruud Kaulingfreks (gepromoveerd op René Magritte); Ruud Meij, filosoof op het gebied van bestuur en integriteit; de breed-Europees georiënteerde Fernando Suárez Müller; en *last but not least* Anja Machielse, wetenschapsfilosoof die in de sociale wetenschappen promoveerde. De twee laatstgenoemden zijn beiden met een bijdrage vertegenwoordigd in dit universiteitsnummer.¹³

6. DE ARTIKELEN IN DIT UNIVERSITEITSNUMMER

Na deze inleiding opent dit nummer van het *Tijdschrift voor Filosofie* met een bijdrage van Joachim DUYN DAM. In een oorspronkelijk essay probeert Duyndam de theoretische pretenties van de Frans-Amerikaanse literatuurwetenschapper René Girard in de filosofische traditie van de 20e-eeuwse fenomenologie te plaatsen. Hij beargumenteert dat Girard in de traditie van post-husserliaanse kritiek op de intentionaliteit gezien kan worden, dat wil zeggen de fenomenologische kritiek (van o.a.

¹² De Ribbius Peletier wisselleerstoel op het gebied van Feminisme, Humanisme en Emancipatievraagstukken werd tussen 1994 en 2000 aan de UvH ingesteld dankzij een legaat van mw. mr. A.E. Ribbius Peletier, sociaal-democratisch voorvechter van vrouwenrechten. Joan Tronto bekleedde deze bijzonder leerstoel als eerste in het academisch jaar 1994-95.

¹³ Deze opsomming van UvH-filosofen is niet volledig. Van de filosofen die slechts korte tijd aan de UvH verbonden zijn geweest of wier aandeel anderszins beperkt is gebleven, noem ik nog Annet Halsema, Frédéricque Vandenberghe en Mark de Leeuw.

Heidegger, Merleau-Ponty en Levinas) op Husserls ‘idealistische’ interpretatie van de intentionaliteit, zoals Paul Ricoeur deze heeft laten zien in zijn beroemde artikel “Fenomenologie en Hermeneutiek”. Daartoe wordt eerst (§1) kort Girards mimetische theorie uiteengezet; vervolgens (§2) wordt het narratieve karakter van de kennis van deze theorie onderzocht, alsook de hermeneutische wijze van verwerving of verovering van deze kennis; om ten slotte (§3) te betogen dat de mimetische begeerte of interesse, die het hart vormt van de mimetische theorie van Girard, fenomenologisch kan worden geïnterpreteerd vanuit een vooronderstelde triangulaire intentionaliteit. In de lijn van de post-husserlianse fenomenologische traditie, maar nog steeds in overeenstemming met de principes van Husserl, kan de triangulaire intentionaliteit begrepen worden als de primair veronderstelde mogelijkheidsvoorwaarde van de kennis van de mimetische theorie, en van de mimetische begeerte zelf.

Anja MACHIELSE onderzoekt in haar artikel wat de bijdrage van de sociale wetenschappen kan zijn aan het normatieve, humanistisch geïnspireerde onderzoek van de humanistiek, en hoe deze bijdrage betrekking heeft op de filosofische reflectie op thema’s die centraal staan in het humanisme. Deze betrekking kan worden verhelderd door te focussen op een fundamentele premisse van een humanistisch zingevingskader, namelijk het vermogen van het individu om zelf zijn of haar wereld vorm te geven. Machielse onderzoekt hoe Emile Durkheim en Ulrich Beck — vanuit verschillende academische tradities binnen de sociale wetenschappen — de autonomie van het individu conceptualiseren. Zij laat zien dat deze sociaalwetenschappelijke analyses relevante inzichten opleveren voor door humanisten geïnspireerd onderzoek naar autonomie en zelfbeschikking, maar dat ze daarmee nog geen recht doen aan de levenspraktijk en de geleefde ervaring van echte mensen. Haar conclusie is dat filosofische perspectieven nodig zijn om invulling te geven aan de autonomie die het humanisme veronderstelt als noodzakelijk om ons eigen leven vorm te geven.

Harry KUNNEMAN gaat in zijn bijdrage in op de betekenis en het belang van het perspectief dat gedurende de afgelopen 25 jaar aan de Universiteit voor Humanistiek is ontwikkeld onder de titel ‘normatieve professionalisering’. Dit perspectief was oorspronkelijk bedoeld om de morele vorm van reflexiviteit te karakteriseren die werd toegepast door humanistisch geestelijk verzorgers in relatie met hun cliënten. Het begrip had een polemische strekking en werd gecontrasteerd met ‘instrumentele’ vormen van professionaliteit. De notie markeerde de normatieve horizon van beroepen zoals de humanistisch geestelijke verzorging en sociaal werk, en onderstreepte het belang van persoonlijke betrokkenheid bij cliënten en van dialogische vormen van communicatie en ondersteuning. In latere jaren ontwikkelde het idee van normatieve professionalisering zich verder tot een doorlopend reflexief leerproces met betrekking tot de normatieve impact die alle vormen van professionele kennis en handelen kenmerkt, met het oog op hun rol in de stabilisatie en legitimatie van sociale, economische en politieke machtsverhoudingen. Onder de druk van dominante machtsverhoudingen en daarmee gepaard gaande vormen van succesgericht individualisme, worden veel burgers beschouwd als onderpresterend of als nutteloos, en

worden zij verdreven naar de 'moerassige laaglanden' waar zij worden geconfronteerd met 'trage vragen' die technische 'hoge grond'-oplossingen weerstaan. Het belang van normatieve professionalisering houdt dus verband met het op de voorgrond plaatsen van deze politieke dimensie van professioneel handelen en met de ontwikkeling van politiek geëngageerde vormen van professionaliteit, gericht op 'terpen' in de moerassige laaglanden.

Fernando SUÁREZ MÜLLER, ten slotte, gaat er in zijn artikel van uit dat het interdisciplinaire onderzoek van de humanistiek minstens ten dele kan worden opgevat als een poging om louter multidisciplinair en epistemologisch encyclopedisme te overstijgen en om de hele wetenschap opnieuw te verbinden met filosofische vragen over de zin van het leven. De humanistiek zoals in aanzet ontwikkeld door Jaap van Praag, de *founding father* van het Nederlandse humanisme, kan worden gezien als een voorbeeld van deze interdisciplinaire trend. Humanistiek is niet alleen een wetenschap die verschillende kennisgebieden over de mens en de menselijke natuur probeert te verbinden, maar die ook reflecteert op deze gebieden vanuit de vraag wat het betekent om mens te zijn. Een dergelijke aanpak kan niet worden gereduceerd tot louter epistemologie, aldus Suárez Müller. Het hoofddoel is om speculatieve en metafysische vragen aan te pakken en om zowel individuele als collectieve manieren van leven te veranderen. Soortgelijke tendensen kunnen worden waargenomen in andere gebieden van het huidige interdisciplinaire onderzoek, zoals de complexiteitstheorie en het filosofisch holisme. Een breed bewustzijn dat wordt toegepast op vragen over de zin van het leven, zegt Suárez Müller, resulteert in een transformatie van kennis die een gedachtegang volgt in de idealistische traditie van Kant, Hegel en Von Humboldt.

Tezamen geven deze vier artikelen een goed beeld van de filosofiebeoefening in de interdisciplinaire context van de humanistiek. De redactie hoopt dat dit universiteitsnummer de lezers uitnodigt tot nadere kennismaking met de Universiteit voor Humanistiek, haar onderzoek en haar publicaties.